

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

K.ALLAMBERGENOV TÍN «QUSLAR QAYTQAN KÚN» POVESTINDE BAYANLAW SHEBERLIGI

Sársenbaev Qonısbay Jaqsılıq ulı

*Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik
pedagogikalıq institutı Qaraqalpaq
ádebiyatı kafedrası tayanış doktorantı*

Berdaq atındaǵı mámleketlik siyılıqtıń lauriyatı, Qaraqalpaq xalıq jazıwshısı K.Allambergenov óziniń prozalıq shıǵarmaları menen qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwına úlken úles qostı. Jazıwshı XX ásirdeń ekinshi yarımında gúrrińleri menen ádebiyatqa kirip kelgen bolsa, soń qálemin povest, roman janlarında da sınap kórdi. Jazıwshı prozasınıń tematikası hár qıylı aktual temaǵa qurılǵanlıǵı menen ózgeshelenip turadı.

Sóz zergeri K.Allambergenovtın povestlerindegi sheberlik máselesin úyreniw menen birge, shıǵarmalardı búgingi kóz qarastan analizlewdi aldımızǵa maqset etip qoyǵanbız.

“Jeke jazıwshı-shayırlardıń dóretiwshiligi tuwralı portret monografiyalardaǵı alǵa qoyǵan máseleler birdey, yamasa uqsas bolǵanlıqtan olardıń kompoziciyalıq qurlısınıń da birdeyligi yamasa uqsaslıǵı janlı hám keshirimli bolar edi. Biraq olardıń barlıǵında da oqıwshılardı hám izertlewshilerdi de zeriktirip jiberetuǵın etip shayır-jazıwshılardıń ómirbayanın qaldırmaı dizip bayanlaw, qosıq yamasa dástanlardıń ideyalıq tematikalıq mazmunın ǵana ejelep qara sóz benen aytıw, kóp sózlilik, sintetikalıq tallawdıń jetispewshiligi, ulıwma usı tiptegi monografiyalar kompoziciyası jaǵınan bir-birewdi qaytalaw ádebiyat iliminde de, sında da dóretiwshilik izlenislerden shette qaldıradı”[4.94]. J.Esenovtın miynetinde keltirilgen bul pikirler haqıyqatlıqqa sáykes keledi. Jazıwshı haqqında monografiyalar, ilimiy pikirler, sın maqalalar oǵada kóp. Degen menen biz jumısımızda bul pikirlerdi qaytalamawǵa, tek ilimpazlardıń pikiri ornında qarap analizlewge qarar etkenbiz. Ózbek ádebiyatında povest janırı boyınsha A.Abrorov, A.Rashidov, S.Zoxidova, K.Tagmatov, Ğ.Tashpulatov, I.Sulton, sıyaqlı alımlardıń túrli dáuirlerde járiyalanǵan izertlew jumısları bar.

«Quslar qaytqan kún» povesti jazıwshınıń balalar ádebiyatına qosqan úlken úlesi boldı. Povestte jazıwshı tábiyattı qorgaw, jaslarǵa durıs tálim-tárbiya beriw sıyaqlı unamlı illetler jámlengen. Jazıwshı povestti bayanlawda dialogkardan sheberlik penen paydalanadı. Mısalı:

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

«– Háy, balalar, ne islep atırsızlar? – dedi Paraxat mıltıǵın jasırayında demey. Balalar bunı bayqamay qaldı.

- Sálem aǵay! – dedi juwap ornına ekewi birden.
- Men ne islep atırsızlar deymen?!
- Qarap tursız ǵoy! – Balalar renjip qalǵanday túr bildirdi.
- Siz ne óytip bul isti bilmeytuǵın ba edińiz?! » (11-bet)

Dialog arqalı jazıwshı balalar hám Paraxattıń sáwbetlesiwın keńnen ashıp beredi. Qorshaǵan ortalıq hám tábiyat ushın jan kúydiriw hám memizdiń minnetimiz ekenin jazıwshı qatarlar arqalı keń túrde ashıp beredi.

Kórkem shıǵarmanı bayanlawda dialogtıń ornı oǵada áhmiyetli. Bul boyınsha dúnya hám qaraqalpaq ádebiyatında ilimiy kózqaraslar qalıplesken. Ádebiyatshı Z.Bekbergenova: «Dialoglar shıǵarma tiliniń tartımlılıǵın támiyinlep, bayanlaw stilin túrlendirip, janlandırıp barıwǵa xızmet etedi» [1:7] dep orınlı pikir bildiredi. Haqıyqatında da, dialog waqıyanı súwretlewde qunlı xızmetti atqaradı. Shıǵarma gúrrińshi yamasa bayanshı tárepinen xronologiyalıq tártipte sóz etilse, ondaǵı emocional-ekspressivlik páseńlesip, kitap oqıwshılarına tásir kúshi tómenleydi.

Haqıyqatında da kórkem shıǵarmanıń tárbiyalawshılıq áhmiyeti úlken. Shıǵarmanı jazıwda jazıwshınıń juwapkerli iske qol urıp atırǵanın bilgen halda ózi sezedi. Sonlıqtan da jazıwshılar dóretiwshilik izleniske túsedı, sheberlikti payda etip, oqıwshınıń dıqqat-itibarın shıǵarmanıń kórkemligine tartadı. Usı sheberlik hám izlenisler jazıwshınıń ózine tán stilin keltirip shıǵaradı. Qazaq ádebiyatshısı Ábdulxamit Narımbetov: «Stil-jazıwshınıń kórkemlik sheberligi menen tikkeley baylanıslı boladı» - dep kórsetip, «Kórkemlik sheberligi ábden tolısıp jetilgen jazıwshı ǵana stildi seziwge boladı. Al, kórkemlik sapasında ázzilik bar shıǵarmadan stillik ózgeshelik izlew qıyın. Sonıń menen jasaǵan kórkem dóretpelerinen kórinwi kerek» [2.34].

Kórkem ádebiyatta da, mine, usınday sheber insanlardı ushıratsaq boladı. Bul insanlar tárepinen jaratılǵan ádebiy miyraslar hesh qashan óz qunın joytpaydı. Dóretilgen hár bir shıǵarma kitap oqıwshınıń júrek tórinen tereń orın almasa, bunday shıǵarma sheberlik penen jazılmaǵan boladı.

Juwmaqlap aytqanda, jazıwshı shıǵarmalarında tiyimli avtorlıq bayanlawlar menen qıymıl qozǵalı hám dialoglardıń sintezi dárhal-aq sıpatlama berilip atırǵan qaharman obrazın qalıplestirip, onıń ómirde qanday insan ekenligin anıq kóz aldımızǵa keltiredi. Ádette, jazıwshılar qaharman xarakterin jaratıw ushın onı sol qaharmanıń óziniń dialog, monologları arqalı jasaydı. Al, K.Allambergenov bunı basqalardıń dialogları, oǵan sıpatlama bergiziw arqalı jasaǵan. Bul da kórkemlew usıllarınıń bir túri bolıp esaplanadı.

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Бекбергенова З. Қарақалпақ романларында көркем сөз поэтикасы (1980-2010-жыллар). – Нөкис: «Илим», 2016.
 2. Нарымбетов Ә. Жансуғировтың «Күйши» поэмасының көркемлик және стильдик сыр-сыпаты. Ұақыт шындығы - көркемдик кепши. -Алматы, «Жазығшы», 1989.
- ламбергенов К. Қуслар қайтқан күн. Нөкис «Қарақалпақстан». 1995
сенов Ж. Портрет монографияларда шеберлик. – «Әмиўдәрья» 2000, №2, 94-б